

KOMUNIKACIJA RIZIKA U VEZI SA PROJEKTOM JADAR – IZMEĐU ETIKE, STRUKE I POLITIKE

Želimir Kešetović¹

Univerzitet u Beogradu – Fakultet bezbednosti
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7924-9965>

DOI: 10.5937/cm20-57590

***Apstrakt:** U radu se analizira komunikaciju rizika od strane najvažnijih aktera kompanije Rio Tinto, vladajuće političke strukture u Srbiji, političke opozicije i nevladinih organizacija i eksperata u vezi projekta Jadar sa stanovišta njihovih namera, interesa, ciljeva, vrednosti i efekata. Ona se prati od 2001 do kraja 2024. godine metodom analize diskursa u kontekstu ključnih događaja vezanih za sam projekat i reakcije na njega, praćenjem komunikacije (saopštenja, izjava, ali i postupaka) aktera korišćenjem različitih komunikacijskih kanala. U uslovima nedovoljnog poznavanja objektivnih dimenzija hazarda uočava se oštra polarizacija na pristalice/zagovornike projekta (sama kompanija, vladajuća politička struktura i deo eksperata) koji smatraju da su potencijalne opasnosti u okviru prihvatljivog, a moguća dobit značajna, i ostalih komunikacijskih aktera koji stoje na dijametralno suprotnom stanovištu. Agresivna kampanja vlasti i kompanije u korist projekta za rezultat je imala povećanje broja protivnika projekta što je razumljivo u uslovima nepostojanja poverenja u institucije, odsustva kulture dijaloga, visoke korupcije i podeljenog društva. Da bi se približili idealu komunikacije rizika kao razmene istinitih informacija između eksperata i laika, odgovorna vlast koja vodi računa o opštem interesu morala bi potpuno da promeni obrazac ponašanja i postavi se u ulogu facilitatora i posrednika koji omogućava otvoren dijalog zainteresovanih na medijima sa nacionalnom frekvencijom uz poštovanje „zlatnih pravila“ komunikacije rizika.*

***Ključne reči:** komunikacija rizika, projekat Jadar, kompanija Rio Tinto, kompradori, eksperti*

¹ Kontakt sa autorom: zelimir.kesetovic@gmail.com

1. Koncept komunikacije rizika

Komunikacija rizika² (eng. risk communication) je relativno mlada disciplina nastala sa razvojem novih i potencijalno opasnih (nuklearnih, hemijskih i dr.) tehnologija sredinom XX veka koje su izazivale strah i snažan otpor javnosti što je bilo izazov za naučnike i donosioce političkih odluka koji su smatrali da su koristi od ovih tehnologija znatno veće i važnije od potencijalne štete i opasnosti. Prva istraživanja su bila usmerena na ispitivanje dispariteta između percepcije rizika od strane javnosti/laika i eksperata, sa ciljem da se razume kako najbolje ohrabriti javnost da prihvati rizične tehnologije.³ Budući da kraja XX veka nije postojalo masovno korišćenje Interneta i društvenih mreža, kapacitet za diseminaciju informacija o rizicima, kao i za saradnju eksperata i laika bio je minimalan usled čega je komuniciranje rizika bilo pretežno jednosmerno i orijentisano od pošiljaoca (eksperta) ka (pasivnom) primaocu (laiku) sa ciljem da se on ubedi u opasnost ili odsustvo opasnosti i u tom smislu racionalno ponaša. Razvojem informaciono komunikacionih tehnologija temeljno se promenila interakcija laika, eksperata i organizacija, tako da je danas preovlađujuće shvaćanje da u komunikaciji rizika treba koristiti dijalog svih zainteresovanih strana kako bi se došlo do zajedničkog razumevanja rizika.

Prema Kovelu (Covello) i saradnicima komunikacija rizika bi se mogla definisati kao svaka namerna razmena naučnih informacija o opasnostima po zdravlje ili životnu sredinu između zainteresovanih strana. (Malešič, Hrvatini i Polič, 2006). Za Sandmana komunikacija rizika je naučno zasnovan pristup za efektivno komuniciranje u situacijama koje su nabijene emocijama, kontroverzne i u kojima su ulozi veoma visoki.” Ključni zadatak komunikacije rizika je da građane snabde znanjem, moći i voljom da vlastite rizike racionalno procene, odluče koje rizike žele da tolerišu, koje žele da smanje ili eliminišu, i da, u skladu s tim, preduzmu potrebne mere.” (Sandman, 2012).

Kao jedan od osnovnih problema u komunikaciji rizika Sandman ističe fundamentalno nerazumevanje između eksperata i javnosti/laika. Naime, radi se o tome da eksperti vide „rizik” kao proizvod „verovatnoće (događaja) i veli-

² Bez ulaznja u finise rizik najjednostavnije možemo odrediti kao potencijal za nanošenje štete i/ili potencijalnu izloženost gubitku, tj. meru mogućeg nepovoljnog ishoda nekog događaja. Radi se o stvarnoj ili percipiranoj mogućnosti gubitka koji se odnosi na neku vrednost (život, zdravlje, imovina) i predstavlja kombinaciju verovatnoće događaja i veličine njegovih posledica.

³ Npr. postoji značajan otpor nuklearnoj tehnologiji u kojoj je verovatnoća katastrofičnog događaja mala dok su uobičajeni rizici poput onih vezanih za konzumaciju cigareta generalno prihvaćeni. (Sjöberg, 2000).

čine (posledice)”, dok za većinu ljudi „rizik” pre svega znači „zabrinutost”.⁴ U tom smislu Sandman redefiniše značenja rizika od „verovatnoća x magnituda” u „opasnost” (hazard) x „zabrinutost”. Eksperti se fokusiraju na rizik (opasnost) i ignorišu zabrinutost, pa sistematski precenjuju rizik kada je opasnost visoka, a zabrinutost niska, dok, s druge strane, sistematski potcenjuju rizik kada je opasnost niska, a zabrinutost je velika. Laici precenjuju rizik kada je zabrinutost velika, a rizik mali. Dakle, kada je zabrinutost velika, tj. kada su ljudi ljuti i frustrirani, oni imaju tendenciju da vide da je opasnost velika – bilo da zaista jeste ili nije. Alternativno, kada je zabrinutost niska, ljudi smatraju da je i objektivna opasnost mala.⁵ Usled toga komunikatori rizika s jedne strane moraju da upravljaju opasnostima, ali takođe moraju da upravljaju i zabrinutošću. (Schmid, 2001). Prema Sandmanu, s obzirom na odnos hazarda i zabrinutosti i pristup komunikatora rizika, moguća su praktično četiri scenarija:

Tabela br. 1. Četiri vrste komunikacije rizika po Sandmanu

Varijable scenarija	Ključni koncept	Ključna fraza
1. Visok hazard/mala zabrinutost	Zagovaranje opreza	Pazi!!!
2. Srednji hazard/srednja zabrinutost	Odnosi sa zainteresovanim stranama	obašnjavanje stavova, dijalog
3. Nizak hazard/velika zabrinutost	Upravljanje zabrinutošću	Smiri se!!
4. Visok hazard/velika zabrinutost	Krizno komuniciranje	Proći ćemo kroz ovo zajedno

Izvor Sandman, 2003

Američka agencija za zaštitu životne sredine postavila je sedam „zlatnih” pravila komunikacije rizika na koje se poziva značajan broj akademskih istraživača i menadžera rizika tj. komunikatora praktičara:

1. Prihvatite i uključite javnost kao legitimnog partnera.
2. Slušajte publiku/javnost.

⁴ Sandman koristi englesku reč *outrage* koja zapravo znači bes, ogorčenje. Smatramo da je u ovom kontekstu adekvatan prevod *zabrinutost*.

⁵ Pored modela percepcije rizika postoje i modeli mentalne buke, negativne dominacije i onaj uslovljen poverenjem (Walaski, 2011)

3. Budite iskreni, neposredni i otvoreni.
4. Koordinirajte i saradujte sa drugim verodostojnim izvorima.
5. Zadovoljite potrebe medija.
6. Govorite jasno i sa saosećanjem.
7. Pažljivo planirajte i procenite učinak. (EPA, 2008)

Glavni cilj ovog istraživanja je da, u kontekstu navedenih teorijskih polazišta, ispita kako ključni akteri – Rio Tinto, političke strukture vlasti, opozicija, NVO i eksperti – formulišu i prenose poruke o rizicima vezanim za rudarski projekat Jadar, te kakve narative koriste u javnoj komunikaciji pre svega putem analize diskursa u periodu 2001. do kraja 2024. godine.

2. Projekat Jadar

Projekat Jadar je veliki rudarski projekat kompanije Rio Tinto (RT)⁶ čiji je cilj da istraži i potencijalno razvije rudarenje minerala jadarita⁷ u blizini Loznice, u dolini reke Jadar, a radi ekstrakcije metala litijuma neophodnog za proizvodnju baterija za električna vozila. „Ovo bi bio jedan od prvih rudnika litijuma na svetu u naseljenom i poljoprivrednom području koji bi prema procenama pokrio 90% trenutnih potreba Evrope za litijumom”. (Đorđević et al., 2024) Projekat, pored ekonomskih, ima i ekološke, političke i druge dimenzije. On je zbog potencijalnih ekoloških i zdravstvenih rizika izazvao ozbiljnu zabrinutost i uznemirenje ne samo lokalnih zajednice u kojima bi se realizovao već i u celom javnom mnjenju Srbije. Kao odgovor RT je isticao da će projekt biti sproveden u skladu sa najvišim ekološkim standardima i da će se sprovesti potrebna istraživanja i procene uticaja na životnu sredinu. Međutim, s obzirom na istoriju kompanije i kontekstualne okolnosti o kojima će biti reči, zabrinutost nije smanjena pored ostalog i zbog činjenice da su za delatnost RT vezane brojne kontroverze koje se odnose na:

⁶ Britansko australijska multinacionalna korporacija sa sedištem u Londonu i Melburnu osnovana 1873 posluje u preko 35 zemalja sa više od 50.000 zaposlenih i druga je najveća rudarska kompanija na svetu, sa tržišnom vrednošću od oko 103 milijarde \$. Bavi eksploatacijom i preradom gvožđa, aluminijuma, bakra, a ima i jedan rudnik litijuma – Rincon u Argentini.

⁷ Jadarit sadrži svega 2,85 % litijuma što ga na listi od deset najznačajnijih minerala koji sadrže litijum stavlja na nisko sedmo mesto. (Abaka-Wood et al., 2022). Za njegovu eksploataciju u Srbiji predviđena je metoda acidifikacije koja obezbeđuje efikasnost ekstrakcije, niže troškove, bolju zaštitu životne sredine, veću otpornost na koroziju i garanciju sigurnosti opreme. Međutim Zao i saradnici nalaze da su u njenoj primeni potrebna dalja poboljšanja u vezi reakcionog mehanizma, optimizacije procesa, dizajna opreme, regeneracije reagensa i odlaganja otpada, dok buduće metode oporavka treba da posvete više pažnje bezbednom tretmanu i daljoj ponovnoj upotrebi ostataka i otpada. (Zhao, Wang, and Cheng, 2023)

- **političku korupciju** – npr. u Gvineji kad je RT platio kaznu od 15 miliona dolara za troškove američke Komisije za hartije od vrednosti koja u svojoj naredbi navodi da je u julu 2011 RT angažovao francuskog investicionog bankara i bliskog prijatelja a bivšeg visokog zvaničnika gvinejske vlade kao konsultanta da pomogne kompaniji da zadrži svoja prava na rudarstvo u planinskom regionu Simandu. Konsultant je ponudio i pokušao da izvrši nepropisnu isplatu od najmanje 822.000 \$ službeniku gvinejske vlade, a nijedna isplata nije tačno prikazana u knjigama i evidenciji RT, dok kompanija nije imala dovoljno internih računovodstvenih kontrola da otkrije ili spreči nedolično ponašanje. (SEC, 2023)
- **uništavanje životne sredine, kulturnog nasleđa i kršenje ljudskih prava** – RT se suočila sa više optužbi da uništava životnu sredinu i krši ljudska prava. Intenzivne rudarske aktivnosti RT dovele su do ozbiljnog zagađenja zemljišta i vodenih tokova teškim metalima, negativno utičući na lokalni ekosistem i zdravlje stanovništva u blizini Huelve/Španija. (González and Puig, 2020) Na Papui Novoj Gvineji se stanovništvo pobunilo zbog pritiska vlade da se nastavi rad u rudniku zlata i bakra, što je preraslo u građanski rat za nezavisnost ostrva Bugenvil (1988 do 1997). Maja 2020. godine, agencije su prenele su vest da je RT uništio dva aboridžinska svetišta u regionu Pilbara u Zapadnoj Australiji, tokom istraživanja gvozdene rude u klisuri Jukan. Uništeno je arheološko nalazište staro 46.000 godina. U prvoj reakciji RT saopšteno je da je pokrenuta unutrašnja istraga u kompaniji, a nakon pritiska javnosti otpuštena su tri menadžera, RT je naglasio da će saradivati sa vladom Australije u istraživanju slučaja i da će unaprediti svoje unutrašnje procedure, kako se takvi incidenti više ne bi dešavali. (Bogdanović, 2021).
- **ugrožavanje biodiverziteta** – projekti RT na jugoistoku Madagaskara doveli su do degradacije staništa i ugrožavanja lokalne flore i faune. (Seagle, 2012)
- **kršenje radnih prava** – postoje indicije o lošim radnim uslovima u RT, uključujući zlostavljanje i diskriminaciju radnika u operacijama kompanije u Australiji i Južnoj Africi (Cameco and Griffiths, 2019)

- ***seksualno uznemiravanje i diskriminacija na radnom mestu*** – unutrašnji izveštaji RTotkrili su rasprostranjene slučajeve seksualnog uznemiravanja, zlostavljanja i rasizma (Broderick, 2022)

Radi lakšeg praćenja i analize komunikacije rizika u vezi projekta Jadar potrebno je posložiti relevantne događaje i poteze ključnih aktera u vremenski sled:

Ključni koraci u realizaciji projekta Jadar – Vremenska linija

- 2001. osnovana Rio Sava kao ćerka firma RT
- 2004. Savet ministara SR Jugoslavije usvojio Zakon o rudarstvu i geološkim istraživanjima koji reguliše istraživanje i eksploataciju mineralnih sirovina. Vlada odobrila istraživanje litijuma na teritoriji Srbije i pružila podršku stranim investitorima, uključiv i RT sa kojim je sklopljen prvi ugovor koji se odnosio na istraživanje litijuma u regionu Jadra.
- 2006. jadarit registrovan kao mineral od strane Međunarodne organizacije za minarale
- 2008. Vlada dala dodatne dozvole kompaniji RT koje su omogućile dalja istraživanja i ispitivanja potencijalnih nalazišta litijuma u dolini Jadra. Sprovedena istražna bušenja.
- 2017. godine potpisan Memorandum o razumevanju (MoR) sa Vladom za realizaciju projekta Jadar. Radnu grupu koja ga je izradila činili su predstavnici RT, Vlade Srbije, drugi sekretar u ambasadi Australije i direktor Svetske banke u Srbiji. Dokument koji je procurio 2021. godine otkrio je da se srpska vlada našla pod jakim pritiskom zapadnih diplomata da tretira procene uticaja na životnu sredinu kao formalnost.
- 2019. prvobitna Studija o proceni uticaja objavljena tokom novogodišnjih praznika i usvojena bez adekvatne rasprave i bez većeg broja potrebnih podataka, a kompanija nije registrovala patent koji bi tačno precizirao koja tehnologija će se koristiti za ekstrakciju litijuma. Počeli prvi protesti protiv projekta.
- 13.02.2020. doneta uredba i prostorni plan područja posebne namene za realizaciju projekta eksploatacije i preradu jadarita,
- 21.06.2020. parlamentarni izbori koje je bojkotovao značajan deo opozicionih stranaka nakon kojih je formirana Skupština praktično bez opozicionih poslanika.

- 2021. Skupština donela odluka o daljim istražnim radovima, a RT sačinio i javno predstavio Studiju o proceni uticaja na životnu sredinu za projekat Jadar.
- septembar 2021. u Beogradu i drugim gradovima širom Srbije počela serija ekoloških protesta zbog usvajanja izmenjenog Zakona o eksproprijaciji, Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi i planiranog ulaganja RT u rudnik litijuma.
- 8.12.2021 povučen Zakon o eksproprijaciji i izmenjen Zakon o referendumu,
- 16.12.2021 Inicijativa za zabranu iskopavanja litijuma i bora koju je potpisalo više od 29.200 građana i koju su podržale različite ekološke organizacije i grupe građana, podneta je na pisarnici Narodne skupštine, a kasnije je volšebno „nestala“.
- 20.01.2022. Skupština grada Loznice ukinula prostorni Plan, poništene su sve dozvole za RT. Predsednica vlade Brnabić izjavila da je „stavljena tačka na projekat.”⁸
- 28.02.2022. Šest članova Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) poslalo je pismo potpredsednici Vlade iznoseći argumente protiv izgradnje rudnika litijuma i potencijalne posledice na životnu sredinu, zdravlje ljudi i dugoročni razvoj regiona.
- 03.04.2022 predsednički i parlamentarni izbori
- 17.12.2023. parlamentarni, pokrajinski i lokalni izbori
- 02.06.2024. Izbori u 66 jedinica lokalne samouprave
- 22.06.2024. Premijerka izjavila da bi bilo „nenormalno” kada bi se Srbija odrekla iskopavanja litijuma i da država ima oštre i visoke standarde zaštite životne sredine
- 11. 07. 2024. Ustavni sud ukinuo uredbu Vlade o zaustavljanju projekta RT
- 16.07. 2024. Vlada usvojila Uredbu kojom omogućava nastavak projekta izgradnje rudnika litijuma u dolini Jadra
- 19.07.2024 potpisan MoR o strateškom partnerstvu u oblasti održivih sirovina, lanaca vrednosti baterija i električnih vozila između Srbije i EU u prisustvu nemačkog kancelara Šolca.

⁸ U ovoj godini kad je „ukinut” projekat, kapital Rio Sava Exploration je povećan za dve milijarde. <https://www.companywall.rs/firma/rio-sava-exploration-doo-beograd/>

- jul i avgust 2024 novi talas masovnih građanskih protesta protiv projekta Jadar
- 09.08.2024. formiran Vladin kol centar za informacije o projektu
- 10.08.2024. veliki protest protiv projekta u Beogradu (40.000-119.000 demonstranata)
- 14.08.2024. Predsednik krenuo po Srbiji da „čuje i sasluša narod”
- 15.08.2024. Naučni saradnik Instituta ekonomskih nauka u Beogradu Aleksandar Matković dobio je pretnje smrću nekoliko dana nakon objavljivanja teksta o litijumu na sajtu Danasa. Od protesta 10.08. privedeno više od 40 ekoloških aktivista i lica koja se na društvenim mrežama protive projektu Jadar među kojima su i naučni radnici, advokati, profesori. Pretresaju im se stanovi, oduzimaju računari i mobilni telefoni, a pojedincima se na teret stavlja „pozivanje na nasilnu promenu ustavnog uređenja”.
- 24.08.2024. Predsednik najavio preseljenje kancelarije u Zapadnu Srbiju na 7 dana i lične kontakte sa građanima da objasni bezbednosti i korist od projekta sa namerom da lično populariše ideju i nadgleda realizaciju projekta, uz konstataciju da se raspoloženje naroda menja, a protesti jenjavaju
- 28.08.2024 Osnovan anonimni pokret „Kopaćemo“: Tvrde da im je cilj borba protiv dezinformacija o projektu Jadar i objavljuju spisak „ekoloških terorista“
- 04.09.2024. Predsednik seli kancelariju na 7 dana u kasarnu u Loznicu, a udruženje Ne damo Jadar pravi spisak RT lobista
- 07.09.2024 generalni direktor RT na tribini u Ljuboviji

3. Komunikacioni kontekst

Komunikacioni kontekst predstavlja ukupnost uslova i okolnosti u kojima se odvija proces komunikacije, a koji utiču na značenje i interpretaciju poruka. (Hymes, 1974; Jakobson, 2000). Navešćemo neke najznačajnije elemente koji određuju ukupni društveni i politički kontekst u Srbiji, a koji su važni za razumevanje komunikacije rizika u vezi projekta Jadar.

Srbija je formalno ušla u višepartijski sistem donošenjem ustava i prvim višestranačkim izborima 1990. godine dok proces transformacije državne i društvene svojine u privatnu dobija na zamahu tek nakon sloma Milošević-

vog sistema lične vlasti 2000. godine. Ova brutalna, po nizu autora pljačkaška, privatizacija nakon koje su strani kapitalisti postali vlasnici najvećeg dela srpske privrede bila je glavna determinanta sistemske korupcije i organizovanog kriminala u Srbiji (Mitrović, 2011), a dovela i do toga da Srbija postane neformalna (strukturalna, postmoderna) kolonija iz koje kompradori, tj. privilegovane strane kompanije, uz pomoć lokalne kompradorske finansijske i političke (kvazi)elite (vladajuće klase) crpu ekonomski višak iz praktično svih činilaca proizvodnje: zemlje, sirovina, rada, energije, znanja, tehnologije ili kapitala. Ovo ima i političke posledice na koje ukazuje Mitrović ocenjujući da „kompradorska pseudoelita, u službi krupnog kapitala i međunarodne finansijske aristokratije” stvara „nenarodne unutrašnje režime” koji se „pre ili kasnije pretvaraju u marionetske slugе stranih sila” (Mitrović, 2013:697). Neki autori poredak u Srbiji karakterišu kao *kolonijalnu demokratiju* u kojoj se vlada bira tek kada se o njoj dogovore ambasadori i krupni kapitalisti, te da su u periodu 2000-2022 strateške ekonomske odluke više donosili direktori iz MMF-a, Svetske banke ili Saveta komesara EU nego srpska Vlada. (Antonić, 2022).

U navedeni kontekst potpuno se uklapa i situacija u sektoru rudarstva od istražnih aktivnosti do otvaranja rudnika i početka eksploatacije. Zakon o rudarskim i geološkim istraživanjima iz 2015 je investitorima olakšao proceduru za dobijanje dozvola i istraživanje ruda u Srbiji. Ceo proces počinje registracijom domaćeg preduzeća, koje potom Ministarstvu rudarstva i eneregetike (MRE) podnosi zahtev za izdavanje dozvole za istraživanje ruda na određenom području što je podnožje piramide rudarskog biznisa. Ove „junior kompanije” uglavnom nikad svoj biznis ne dovedu do otvaranja rudnika. U narednoj fazi nastupaju „seniori”, firme koje raspolažu većim kapitalom potrebnim za dalje razrađivanje projekta, da bi u finišu nastupili „mejdžori”, tj. vodeće globalne rudarske kompanije koje onda otvaraju rudnike. Kako navodi BIRN „u pojedinim slučajevima, čak ni velike kompanije, poput američkog „Friporta” nisu bile u stanju da posao dovedu do kraja. Ova kompanija je, nakon što je kod Bora otkrila jedno od najvećih nalazišta bakra i bora u ovom delu svetu i planirala da otvori rudnik, 2019. prodala taj posao kineskom Zidiņu”. (Marković, 2022).⁹ Zahvaljujući tome značajan deo rudarskog sektora je u posedu stranih kompa-

⁹ Danas su u Srbiji dva najozbiljnija igrača u rudarstvu, u svetskim okvirima ‘Rio Tinto’ i ‘Zidiņ’ (Marković, 2022).

nija, a one poseduju i ekskluzivna istraživačka prava na većem broju lokacija po Srbiji.¹⁰

Pored donošenja niza sistemskih zakona koji pogoduju stranim investitorima¹¹ domaći kompradori stvaraju ambijent u kome su ovi **investitori praktično nekažnjivi** u slučaju kršenja postojećih pravnih propisa, naročito onih koji se odnose na zagađenje životne sredine u Srbiji. (Živković et al., 2023). Zajednički istraživački centar Evropske komisije objavio je podatak da „**rudarska industrija predstavlja glavni izvor zagađenja** zemljišta u zemljama Zapadnog Balkana". U Srbiji ima 709 kontaminiranih lokacija koje pokrivaju površinu od 3.203,7 km² (Zrnić, 2024). U publikaciji „Unapređenje upravljanja kontaminiranim lokalitetima u Srbiji” se navodi spisak industrijski kontaminiranih lokaliteta u Srbiji od kojih se većina odnosi na rudnike (bakra u Boru i Majdanpeku, površinske kopove Kolubare, lignita u Kostolcu, olova i cinka u Ljuboviji i antimona u Zajači. (Matić Savićević et al, 2020)

Uočljiv je **nedostatak institucionalnih kapaciteta** značajnih za sektor rudarstva. Forbes Srbija je istraživao u kakvom su stanju geološka i rudarska, kao i Inspekcija za zaštitu životne sredine koje bi trebalo da kontrolišu RT. Javni dokumenti pokazuju zabrinjavajuću situaciju – nedostatak kadrova. U izveštaju o radu Geološke i rudarske inspekcije za 2023. navodi se da je sistematizovano 14 radnih mesta, a popunjeno sedam, a u Izveštaju Inspekcije za zaštitu životne sredine za 2023. da je u tom sektoru bilo zaposleno 67 ljudi, od čega je 56 inspektora, dok je sistematizovano 85. Za potencijalnu realizaciju projekta Jadar će biti nadležna Inspekcija za opremu pod pritiskom u resoru MRE kojoj nedostaje dve trećine ljudi. Kada je reč o projektu Jadar, ova inspekcija ima jedno sistematizovano (nepopunjeno) mesto u Valjevu, odakle bi inspektor, po svemu sudeći, pokrивao teritoriju zapadno od ovog grada. Nije bolje stanje ni u drugim inspekcijama koje mogu imati nadležnosti u vezi ovog projekta. (Forbes, 2024). Problem predstavlja i nedostatak raznih registara, sistema ozbiljnog monito-

¹⁰ Uprkos brojnim pokušajima nismo uspjeli da dođemo do egzaktnih podataka o broju rudnika u Srbiji koji su u posedu stranih kompanija. O nedostatku transparentnosti u ovoj oblasti svedoči i BIRN koji je od MRE tražio podatke o tome koje su ovlašćene osobe u ime preduzeća podnosile zahteve za dobijanje dozvola za istraživanje ruda, za svaki istražni prostor pojedinačno, da bi prikupljanje ovih podataka „potrajalo mesecima”. (Marković, 2022).

¹¹ Pored navedenog *Zakona o rudarstvu* iz 2015. treba napomenuti i niz zakona na čije donošenje je značajno uticao Savet stranih investitora u Srbiji poput *Zakon o radu* iz 2014. kojim je u korist vlasnika kapitala izmenjen položaj domaće radne snage, *Zakon o planiranju i izgradnji* iz 2023. kojim se ukida obaveza konverzije prava korišćenja u pravo svojine i uvodi kategorija projekata od „značaja” ili „posebnog značaja” za Srbiju za koje su predviđene određene pogodnosti prilikom gradnje, što može uključivati olakšice ili ubrzane procedure i dr.

ringa – javno dostupnog, od lokalnih zagađivača do predmeta svih republičkih inspekcija te da su građanima neophodna upozorenja kada se nešto dešava na teritoriji koju su zaposele „rudarske operacije. (Zrnić, 2024)

Pri svemu tome strane kompanije su praktično nedodirljive, a **pravosudne institucije** u pojedinim slučajevima više **štite interese stranih investitora** nego životnu sredinu i zdravlje građana. Ako i postoje presude protiv stranih kompanija one su često samo simbolične.¹²

Takođe, značajno je pomenuti i **nepoverenje ljudi u institucije države** koje bivša ministarka zdravlja Danica Grujičić vidi kao glavni razlog protesta protiv rudnika litijuma. Kako je navela, građani „ne veruju da će institucije koje su zadužene za kontrolu imati kapacitet da tu kontrolu i sprovede onako kako treba. S obzirom na stanje u društvu i državnoj upravi, nije mi nelogično što više nikome ne veruju.“ (FoNet, 2024). Građani se osećaju nezaštićeno od strane institucija koje treba da brinu o njihovom zdravlju, bezbednosti i dobrobiti, a u radu nadležnih organa nema transparentnosti, spremnosti da se priznaju greške i problemi i utvrdi odgovornost.¹³

Komunikacija rizika otežana je i činjenicom da je stanje **slobode medija** u Srbiji zabrinjavajuće. Prema izveštaju Reportera bez granica za 2024 Srbija je po indeksu slobode medija na 98. mestu od 180 zemalja, pri čemu je poslednja među zemljama bivše Jugoslavije i pretposlednja (ispred Albanije) u zoni EU-Balkan. Ona je prešla iz kategorije država u kojoj je stanje u oblasti medija problematično – među zemlje u kojima je sloboda medija u teškoj situaciji. (Beta, 2024a).

¹² U martu 2021 došlo je do uznemirenja javnosti zbog zagađenja reke Pek uzorkovanog aktivnostima kompanije Zidin Koper. RERI je angažovao Institut za rudarstvo i metalurgiju Bor, koji je analizom mulja iz reke Mali Pek utvrdio visoku koncentracija zagađujućih materija: bakra u 17 puta većoj količini, arsena u 3,5 puta većoj vrednosti, kao i olova u gotovo dva puta većoj vrednosti od propisane. RERI je podneo krivičnu prijavu a javno tužilaštvo u Negotinu donelo je Naredbu kojom je naloženo kompaniji i odgovornom licu da, zbog krivičnog dela zagađenja životne sredine, u humanitarne svrhe uplate simboličan iznos od milion dinara?! (Vukčević, NA)

¹³ Urušavanje nadstrešnice na tek renoviranoj železničkoj stanici u Novom Sadu 1. XI 2024. kojom prilikom je život izgubilo 15 ljudi otvorilo je pitanja tajnih ugovora, korupcije, nefunkcionisanja institucija, postojanja nedodirljivih pojedinaca itd. što je bio povod za masovni izliv nezadovoljstva studenata i građana i ozbiljnu političku krizu koja je usledila.

4. Ključni komunikatori i poruke

Glavni komunikatori rizika u vezi projekta Jadar su kompanija RT, vladajuće političke strukture (Predsednik Republike, Vlada, resorna ministarstva, pojedini ministri i funkcioneri vladajuće Srpske napredne stranke SNS), opozicione stranke, nevladine organizacije i građanski aktivisti, kao i eksperti, odnosno ljudi iz akademske zajednice.¹⁴

Kompanija RT u komunikaciji rizika i promociji projekta kao bezbednog i korisnog najviše koristi svoj zvanični veb-sajt <https://riotintoserbia.com/>¹⁵ na kome postoji posebna stranica posvećena projektu Jadar na kojoj su u vremenskom sledu prikazane najvažnije aktivnosti i trenutni status projekta i postavljeno pet informativnih brošura (Procena ekonomskog uticaja projekta Jadar; Snabdevanje industrija boratima-strateškim mineralnim sirovinama; Izgradnja sigurnih i održivih lanaca snabdevanja litijumom; Održiva eksploatacija litijuma; Prednosti predloženog podzemnog rudnika). Na ovoj stranici se ističe da je „bezbednost na prvom mestu”, i daju odgovori RT na nedoumice i činjenice o projektu. Posebna stranica posvećena je životnoj sredini, tj. upravljanju vodom, otpadom, kvalitetom vazduha, biodiverzitetu i dat je Radni nacrt studija o proceni uticaja na životnu sredinu¹⁶ kao i brošure o podzemnom rudniku, postrojenju za preradu, deponiji industrijskog otpada i njihovim uticajima na životu sredinu.¹⁷ S obzirom na temu ovog rada najzanimljivija je stranica po-

¹⁴ Svakako da su u ovu komunikaciju bili uključeni i drugi akteri poput EU, nekih velikodostojnika Srpske pravoslavne crkve, zvezda masovne kulture (“celebrities”), influenseri na društvenim mrežama i dr. čiji uticaj na javno mnjenje nije zanemarljiv. Međutim, ograničenost formata rada uslovlila je da analiziramo one komunikatore koji su jasno strukturirani, organizovani, imaju neposrednu vezu sa projektom i značajan uticaj na njegovu javnu percepciju, oblikovanje javnog diskursa i kreiranje stavova javnosti: kompanija kao nosilac projekta, vlast kao regulator i promoter, opozicija kao politički protivteža, NVO i eksperti kao korektivni akteri sa uticajem na civilno društvo i stručnu javnost.

¹⁵ Pored sajta RT je koristio i saopštenja za javnost, medijske nastupe predstavnika kompanije u TV emisijama, organizaciju javnih događaja i prezentacije, društvene mreže i lokalne inicijative, odnosno sastanke sa predstavnicima lokalnih zajednica. Ograničenost formata ne omogućava analizu korišćenja ovih komunikacijskih alata.

¹⁶ Iza ovih radnih verzija stoje istraživački timovi čiji sastav nije poznat. Potpisani su samo rukovodioci timova: profesori Nikola Lilić sa RGF (podzemni rudnik) i Aleksandar Jovović sa Mašinskog fakulteta (Postrojenje za preradu i Deponija industrijskog otpada) od čijih se afirmativnih izjava o projektu ogradilo Nastavno naučno veće Mašinskog fakulteta. U radnom nacrtu studija o proceni uticaja na životnu sredinu zaključuje se da se projekat može bezbedno realizovati u skladu sa najvišim standardima zaštite životne sredine Srbije i EU ali nigde ne piše kako će se to jednog dana voditi i kontrolisati i da li će imati nekakve uticaje. Pored toga u ovim studijama stoji disclaimer da se „nijedna izjava, niti garancija ne daje, eksplicitno ili implicitno, u vezi sa sadržajem ovog nacrta uključujući, ali ne ograničavajući se na tačnost, adekvatnost, vreme, potpunost i/ili pouzdanost sadržaja predstavljenog u ovom nacrtu”.

¹⁷ RT na sajtu najavljuje da će kada budu gotove konačne verzije najvažnijih dokumenata Studije izvodljivosti i Studije o proceni uticaja na životnu sredinu biti dostupne javnosti tokom perioda javnog uvida i rasprave.

svećena komunikacijama u okviru koje se nalaze Saopštenja za javnost; Pitanja i odgovori; Vesti; Naše priče; i Kontakt. Analiziraćemo nešto detaljnije saopštenja za javnost da bi sagledali ukupni pristup i način komunikacije RT sa javnošću.

Kvantitativna analiza pokazuje varijacije u broju saopštenja po godinama i mesecima, koje se mogu dovesti u vezu sa društvenim i političkim događajima u Srbiji. RT je intenzivirao svoju komunikaciju u periodima ključnih odluka i povećane javne pažnje, posebno kada su se dešavali značajni društveni i politički događaji vezani za projekat „Jadar“. Na sajtu RT smo analizirali saopštenja za javnost od 2022 do 31. decembra 2024 godine. Ima ih ukupno 47, a posmatrano po godinama, u 2022 – 3, 2023 – 6 i u 2024 – 38. Uočava se da je RT osnovala Rio Savu, svoju srpsku podružnicu 2001, da je 2008 sprovela istražna bušenja, 2017 potpisala sporazum o razumevanju sa Vladom Srbije, a da su prva saopštenja komunicirana tek 2022, čak 21 godinu od dolaska RT u Srbiju. S druge strane uočljivo je intenziviranje komunikacije u 2024. godini kad je izdato čak 38 saopštenja,¹⁸ što je pre svega uslovljeno značajnim otporom dela opšte i akademske javnosti i lokalnih zajednica. Sva saopštenja (sem jednog) su nepotpisana i po svojoj prirodi se mogu podeliti na informacije/obaveštenja o aktivnostima RT, reakcije RT na izjave pojedinaca i organizacija, naučne radove, priloge u štampanim i elektronskim medijima i dr. i pretnje tužbom, što je inače veoma često u komunikaciji RT. U ukupno 13 saopštenja RT navodi da će koristiti „pravna sredstva“ kako bi zaštitila svoje interese, reputaciju, bezbednost objekata i zaposlenih. Glavne tema u saopštenjima su *ekološki rizici* koji se pominju se u skoro svakom saopštenju, s fokusom na mere zaštite životne sredine, korišćenje tehnologija i studije procene uticaja, *zakovitost poslovanja*, *ekonomska korist* projekta i *komunikacija s javnošću* kroz broj sastanaka, inicijative za otvoren dijalog i informativne centre. Što se tiče strukture uglavnom svako saopštenje sadrži uvod, odgovor na konkretna pitanja ili optužbe, i zaključak koji poziva na dijalog.

Paradigmatičan je odgovor RT na pismo koje je 40 stručnjaka i organizacija civilnog društva uputilo Fajnenšel tajmsu, uz tvrdnju da je projekat Jadar već više godina predmet kontinuirane negativne kampanje plasiranjem neistinitih informacija, iznošenjem netačnih tvrdnji i zaključaka kojima se javnost dovodi u zabludu. Gostujući u emisiji „Utisak nedelje“ koju je televizija Nova S emitovala 23.06.2024. godine, naučna savetnica Dragana Đorđević, advokat Sreten

¹⁸ Najviše u januaru -7, maju i avgustu po 5, te junu, septembru i decembru po 4.

Dorđević i profesor Slobodan Vukosavić izneli su niz netačnih informacija i neutemeljenih stavova o projektu Jadar, koje je kompanija prinuđena da demantuje. RT je odbacio i navode režisera Gorana Markovića o štetnosti projekta Jadar kao „netačne i paušalne”, navodeći da „naučna istraživanja pokazuju da se taj projekat može bezbedno realizovati uz poštovanje najviših domaćih i međunarodnih standarda zaštite životne sredine”, te da će „koristiti sva raspoloživa pravna sredstva kako bi zaštitila reputaciju kompanije”.

U svojim saopštenjima kompanija RT naglašava da poštuje zakone Srbije i transparentno posluje, da je odgovorna prema zajednici i životnoj sredini. RT reaguje brzo i direktno na optužbe kritičara projekta odbacujući ih *en bloc* kvalifikujući ih kao dezinformacije. Što se tona tiče, komunikacija je strogo formalna i defanzivna, precizna u korišćenju konkretnih podataka uz striktno pozivanje na zakon i tehnička objašnjenja za pitanja koja izazivaju zabrinutost (npr. korišćenje sumporne kiseline, uticaj na vodne resurse). U njihovoj komunikaciji postoje i određeni elementi koji se mogu percipirati kao arogantni: diskreditacija protivnika i kritičara korišćenjem izraza poput „*neutemeljene tvrdnje*”, „*zlonamerne optužbe*” i „*tendenciozno iznošenje dezinformacija*”. Kritičari se često predstavljaju kao ljudi koji „*nisu zainteresovani za dijalog*” ili „*šire lažne informacije u cilju uznemiravanja građana i širenja panike*”, čime se stvara utisak da se njihovi stavovi ne shvataju ozbiljno. Nameće se narativ „mi smo u pravu” kroz isticanje kako RT poseduje sve relevantne studije i tehničke dokaze, dok se kritičari implicitno označava kao neinformisani ili nestručni. Nema ni nazake samokritike budući da se u saopštenjima ne primećuje spremnost kompanije da prizna eventualne greške ili propuste. RT ističe kao argument tehničku superiornost, često koristi tehnički jezik i složene fraze koje prosečan građanin teško može razumeti. Iako kompanija tvrdi da je otvorena za dijalog, istovremeno u više navrata sugerise da određena udruženja i pojedinci „*ne žele stvarni dijalog*” i da su vođeni „*političkim interesima*”. **Vladajuće političke strukture** su svojim porukama, odlukama i postupcima praktično promoteri ovog projekta koji ocenjuju kao razvojnu šansu Srbije i u ekonomskom i u smislu političkog napretka zemlje u evropskim integracijama i unapređenja odnosa sa evropskim partnerima. Njihovi postupci i poruke su se prilagođavale trenutnoj političkoj situaciji i okolnostima (građanskim protestima, izborima i dr.) i išle su od toga da projekat nema alternativu, pa do „odustajanja” od njega u periodu januar 2022 – jun 2024. i ponovne reaktualizacije. To je pratila i retorika koja je išla od

veoma agresivne i isključive do relativizujuće i pomirljive, saglasno okolnostima. U predizbornim obraćanjima javnost je obavještena od strane tadašnje premijerke i predsednika da će Zakon o eksproprijaciji zemljišta biti povučen iz procedure i vraćen na ponovno razmatranje. Posle decembarskih izbora retorika čelnih ljudi države se potpuno promenila i RT za njih postaje glavni zamajac ekonomskog prosperiteta zemlje, a protivnici projekta nazad desničarski pokret. U jeku avgustovskih protesta Vlada je formirala kol centar radi pružanja tačnih informacija i sprečavanje širenja dezinformacija o projektu Jadar. Novinari Nove S su na pitanje kol centru o bezbednosti kopanja litijuma dobili odgovor da će „sve biti u redu, osim ako ne dođe do akcidenta”. (Marić, 2024)

Predsednik Srbije dao je više izjava u kojima je istakao potencijalne koristi projekta Jadar navodeći da bi eksploatacija litijuma mogla značajno doprineti reindustrijalizaciji Srbije, ali je istovremeno istakao da to nikada ne sme biti po cenu zdravlja građana, što će obezbediti nezavisni domaći¹⁹ i strani stručnjaci, a da je i on sam „garant i da će da bude đavolji advokat koji će na svakom mestu tržiti grešku u studijama kako bi zaštitio interese naroda”, kako je izjavio prilikom obeležavanja Oluje u Loznici 03.08.2024. Uočava se korelacija masovnosti protesta protiv litijuma u avgustu 2024. i učestalosti pojavljivanja predsednika koji se od 1. do 11. avgusta obratio javnosti čak 6 puta sa porukama da je cilj ekoloških protesta da „smene njega i obave prljave poslove za strane ambasade”, a da se radi o protivnicima napretka Srbija koji neće da razgovaraju u institucijama”, te da on može da sakupi više protestanata. Njegova agresivna retorika uvek ima i kontratežu pa tako radi smirivanja navodi da neće biti bilo kakvog kopanja još dve godine, da je oformljen tim veliki stručnjaka iz različitih oblasti čiji je posao da pokažu da li u bilo kom trenutku postoji problem. Predložio je i parlamentarnu komisiju, referendum o litijumu, i pravno nemogući savetodavni referendum o poverenju njemu kao predsedniku.

U svojim javnim obraćanjima ekološke aktiviste premijer Miloš Vučević naziva „raspalom bandom”, a potpredsednica Vlade Vojvodine Sandra Božić „teroristima”, dok ministar poljoprivrede izjavljuje „da krave ispuštajući metan predstavljaju veću opasnost za životnu sredinu od litijuma”, a narodni poslanik SNS Dejan Bulatović tvrdi da je „litijum dobar za poljoprivredu”. Predsednica

¹⁹ Podsetimo, domaći eksperti su na prvoj konferenciji za štampu 2020. u prisustvu predsednika tvrdili da je korona „najsmešniji virus na svetu”, „virus sa Fejsbuka”, te savetovali žene da idu u Milano gde su već zabeležene brojne žrtve.

Skupštine Ana Brnabić izjavila je da profesori i naučnici koji govore protiv rudarenja litijuma u zapadnoj Srbiji dozvoljavaju sebi da „pričaju potpune budalaštine”. (Danas, 2024)

Ključno medijsko oruđe u prenošenju poruka RT i nosilaca vlasti bili su elektronski mediji sa nacionalnom frekvencijom, televizije Pink, Prva i Hepi koje su u julu reč litijum upotrebili 1045 puta, a u junu 330. (Cenzolovka, 2024).

Pored toga pojedini postupci vlasti kao što je primena državne i paradržavne sile (privođenje/hapšenje aktivista uz ekspresno presuđenje, instaliranje paradržavnog pokreta *Dostojni Srbije* na mesto održavanja zakazanog protesta ekoloških organizacija protiv litijuma u Beogradu 10.08.2024, plasiranje dezinformacije putem plakata da će na ekološkim protestima u Smederevu govoriti političari, pokušaj pravljenja incidenta na skupu u Šapcu, pojava opskurne grupe „Kopaćemo” koja pravi spisak „ekoloških terorista” itd.) predstavljaju vid političke komunikacije sa namerom da se protivnici spreče i zastraše.

Prema Đorđu Vukadinoviću „kampanja vlast povodom potencijalnog iskopavanja litijuma po intenzitetu, brutalnosti, resursima koji su upotrebljeni nadmašuje kampanje vođene oko Kosova, Briselskog sporazuma, Beograda na vodi, i slično... jer je otpor građana protiv iskopavanja litijuma veći nego što je vlast računala, a njima je taj projekat važan, ne samo zbog razvojne šanse Srbije, već je na razne načine važan i za njihovu vlast. To znači da je kampanja režima zapravo namenjena njihovim pristalicama. Zato je ta kampanja često smešna i apsurdna.” (N1, 2024b). Slično konstatuje i Zoran Gavrilović navodeći su „predsednik zemlje i predsednica parlamenta PR službenici RT koji objašnjavaju ekonomski i hemijski deo tog projekta, što dodatno stvara nepoverenje kod građana. Vučić je trebalo da napravi panel od stručnjaka koji su za i protiv. Vlast se upecala u klopku svog sistema”. (N1, 2024a)

Zvanični predstavnici zapadnih zemalja poput UK i SR Nemačke dali su punu i otvorenu podršku projektu Jadar. Nemački kancelar Šolc je tim povodom posebno došao u posetu Beogradu u julu 2024, dok je američki podsekretar za ekonomski rast, energetiku i životnu sredinu, Hose Fernandez, izjavio da je projekat Jadar velika prilika za Srbiju, ističući njegov potencijal za ekonomski razvoj i doprinos globalnoj tranziciji ka čistijim izvorima energije.

Politička opozicija i nevladine organizacije protive se projektu Jadar zbog zabrinutosti za životnu sredinu, prirodne resurse, lokalnu ekonomiju zasnovanu na poljoprivredi, rezerve pijaće vode i biodiverzitet. Opozicione partije takođe

optužuju vlast za korupciju, neogovornost, trgovinu nacionalnim resursima za političku podršku i traže političku i krivičnu odgovornost vlasti. Naravno da se ova tema koristi i za pridobijanje birača i pozicioniranje na nekim narednim izborima. U komunikaciji svojih poruka ovi akteri mogli su da računaju na retke medije ograničenog dometa koji nisu pod kontrolom vlasti, društvene mreže i demonstracije i proteste. Pokušaje organizovanja tribina i sastanaka sa građanima na lokalnu vlast je maksimalno onemogućavala i sprečavala.

Kada je reč o porukama **eksperata, odnosno akademске zajednice** u vezi projekta Jadar uočava se njihova podeljenost u vezi mogućih rizika i koristi. Na jednoj strani su istraživači koji ukazuju na velike potencijalne opasnosti i malu korist od projekta,²⁰ a na drugoj su oni koji su zagovornici ovog projekta koji se uglavnom nalaze u određenim relacijama sa RT.²¹

U SANU je 1.03.2021 predstavljen zbornik *Projekat Jadar – šta je poznato?* u kome se zaključuje da bi realizacija projekta vodila ka masivnoj devastaciji prostora, trajnoj promeni karaktera predela, degradaciji biodiverziteta, zemljišta, šuma, površinskih i podzemnih voda, raseljavanju domaćeg stanovništva, prestanku održivih i isplativih poljoprivrednih aktivnosti i uspostavljanju scenarija permanentnog rizika po zdravlje stanovnika obližnjih sela i grada Loznice. Autori takođe zaključuju da bi nastavak nekontrolisane realizacije sličnih rudarskih projekata doveo do ozbiljnih ekosistemskih poremećaja, degradacije životne sredine i bio indikator nesposobnosti države, ali i šire društvene zajednice, da sagledaju štetnost ovakvih aktivnosti po javni interes. Biološki fakultet Univerziteta u Beogradu je na osnovu inicijative SANU da se akademska zajednica izjasni o svemu u vezi s tim projektom zauzeo stav protiv ovog projekta. (Beta, 2024b)

U javnom dokumentu *Projekat Jadar hidrotehnička studija – sintezni izveštaj* Instituta „Jaroslav Černi” ukazuje se da sam rudnik nije adekvatno zaštićen od ekstremno velike vode Korenite, jer pri pojavi verovatno maksimalnih velikih voda na obe reke, Koreniti i Jadru, dolazi do prelivanja obodnog nasipa i plavljenja pojedinih objekata rudnika. (Šolaja, 2024)

²⁰ Mišljenja ovih naučnika daleko teže nalaze put do opšte javnosti, u odnosu na one koji zagovaraju projekat.

²¹ Ne mora da znači da onaj ko plaća muziku bira pesmu, ali ipak ovo može stvoriti izvesnu dozu rezerve budući da čak i u razvijenoj demokratiji kao što je Kanada univerziteti postaju sve više korporativni, a korporativni uticaj kviri akademsko istraživanje, od odabira istraživačkih tema, do tajnosti istraživanja, do toga da sukobi interesa i istraživačke pristrasnosti utiču na prikupljanje i objavljivanje informacija, što dovodi do krize kredibiliteta usled korupcije akademskog istraživanja. (Brownlee, 2015)

Akademija inženjerskih nauka Srbije ocenjuje da će projekat Jadar izazvati „trajne negativne posledice” na životnu sredinu u Srbiji, dodajući da je dolina reke Jadar bogata rezervama podzemnih voda, koje bi planirani rudnik litijuma potencijalno zagadio, a da je ekonomska isplativost projekta pritom upitna. (Nova ekonomija, 2021)

Ristić i saradnici ukazuju da će otvaranje rudnika, formiranje deponija, eksploatacija podzemnih voda, tretman rude sumpornom kiselinom, izgradnja pristupnih puteva i trajna promena namene zemljišta nepovratno promeniti i degradirati postojeći pejzaž i ugroziti biodiverzitet, uništiti značajan potencijal već definisanog turističkog regiona, dok će raseljavanje lokalnog stanovništva, trajno eliminisati mogućnosti napredne i isplative poljoprivredne proizvodnje, uz stalni rizik od zagađenja vazduha, vode i zemljišta, uz nejsnu korist za državu Srbiju. (Ristić et al, 2021)

Prema nalazima Dragane Đorđević i saradnika „istraživačko bušenje koje je izvršila rudarska kompanija već je izazvalo štetu po životnu sredinu, pri čemu je voda iz rudnika koja sadrži visoke nivoe bora curila iz istražnih bušotina i uzrokovala sušenje useva. Štaviše, naša istraživanja otkrivaju značajno povišene nizvodne koncentracije bora, arsena i litijuma u obližnjim rekama u poređenju sa uzvodnim regionima. Pored toga, ovde pokazujemo da uzorci zemljišta pokazuju ponovljena kršenja graničnih vrednosti sanacije sa posledicama po životnu sredinu i na površinske i podzemne vode. Otvaranjem rudnika, problemi će biti umnoženi jalovinom, otpadnim vodama rudnika, bukom, zagađenjem vazduha i svetlosnim zagađenjem, ugrožavajući živote brojnih lokalnih zajednica i uništavajući njihove izvore slatke vode, poljoprivredno zemljište, stoku i imovinu”. (Đorđević et al., 2024).²²

Naučnici koji podržavaju projekat Jadar uglavnom su bili angažovani u izradi nacrtu studija za RT i argumente nalaze upravo u nalazima tih studija. Profesor Rudarsko geologog fakulteta (RGF) Cvijetić smatra da nacrti studija o proceni uticaja na životnu sredinu projekta pokazuju da proces eksploatacije i prerade rude ne bi imao uticaj na postojeće i planirane izvore pijaće vode, ne bi širio sumporna isparenja i ne bi uništio biljni i životinjski svet u okruženju projekta, odnosno da se rizicima eksploatacije i prerade litijuma može odgo-

²² Rad u kome su izneti ovi nalazi objavljen je u vrhunskom časopisu *Nature* i naišao je na odjek u retkim mediima van državne kontrole. U medijima bliskim vlasti dat je veliki publicitet zahtevu za povlačenje ovog rada koji su podneli naučnici angažovani od strane RT, dok o samom radu nije bilo ni reči.

verno upravljati i da je moguć suživot rudnika, poljoprivrede, turizma i drugih delatnosti kojima se ljudi u tom kraju bave. (Cvijetić, 2024)

Dekanka RGF Biljana Abolmasov se zalaže za eksploataciju jadarita, ali pod strogom kontrolom, uz tvrdnju da je ekološko iskopavanje rude moguće „pod vrlo strogim kriterijuma, koji pre svega podrazumevaju odgovarajuću zakonsku regulativu koja sprečava mogućnost da vi zagadite, uz poštovanju te regulative i kontrolu koju može da obavlja ministarstvo pomoću savremenih sistema monitoringa, koji opet omogućavaju da u realnom vremenu pratite sve, od sleganja tla do zagađenja i vazduha, i zemlje, i vode". Ona smatra da se „vodi ozbiljna hajka protiv RGF i struke, u kojoj su oni koji nisu edukovani apsolutno uzeli u svim medijima i u javnosti dominantan uticaj”.²³ (TANJUG, 2024)

Saglasnost eksperata ne postoji ni kada su u pitanju ekonomski efekti projekta Jadar. Na jednoj strani su ekonomisti koji smatraju da Srbija od ovog projekta nema samo ekološku već i ekonomsku štetu. U analizi profesora Ekonomskog fakulteta Dejana Šoškića i Danice Popović, ekonomiste Boška Mijatovića i biznismena Zorana Drakulić zaključuje se da bi projekat imao neizvesne i zanemarljive ekonomske efekte, dok bi prouzrokovao značajne izdatke za budžet države, uz višedecenijske finansijske i ostale rizike.²⁴ Oni navode da bi Srbija godišnje inkasirala 17,4 miliona € (2,6 € po stanovniku), a da bi morala da finansira kompletnu infrastrukturu, da ne bi imala udela u vlasništvu i da bi sama snosila sve troškove u slučaju eventualne ekološke katastrofe. Vlada planira da dodeli i 419 miliona € subvencija, netransparentno i bez ikakvih garancija, za izgradnju fabrike električnih baterija malo poznatoj slovačkoj firmi InoBat koja nema ni dan iskustva u ovom poslu. Za razliku od studije RT, u kojoj se kaže da će država od rudne rente i poreza prihodovati 180 miliona € godišnje, ovi autori navode da će od rudne rente i ostalih naknada maksimalna korist za Srbiju biti 40 miliona godišnje, a da bi kompanija plaćala porez na dobit samo tokom 12 od 40 godina rada. Razlog za to vezuje se za dobit koje ne bi bilo u prvih pet godina zbog ulaganja, pa poreza na nju ne bi bilo ni od šeste do desete godine na osnovu prenosa gubitaka iz prvih pet godina. Porez se ne bi plaćao ni od desete

²³ U danu kada RTS (nacionalni servis) nije izvestio o ekološkim protestima koji se odvijaju po srpskim gradovima, ova izjava je u centralnom dnevniku dobila zapažen publicitet.

²⁴ Analiza tima se zasniva na jedinoj raspoloživoj proceni ekonomskog efekta Projekta Jadar koja se nalazi na sajtu RT i poziva se, kao i svi zvaničnici kompanije, predsednik i Vlada Srbije na studiju koju su naručili i platili malo poznatoj londonskoj konsalting kompaniji, Ergo Strategy Group. Studija je dostupna na <https://ergostrategygroupp.com/wp-content/uploads/2023/09/Ergo-Strategy-Group-Jadar-Economic-Impact-Assessment-Sep23-SR-spread.pdf>

do dvadesete godine, jer kompanija ima pravo da traži oslobađanje na osnovu kapitalnih ulaganja i zapošljavanja. (Blic, 2024)

Na potpuno drugom stanovištu su ekonomisiti koji tvrde da ovaj projekat predstavlja razvojnu šansu i da može da poveća BDP za čak 15-16 odsto. U Studiji o ekonomskom uticaju projeta Jadar koju je finansirao RT, a realizovao profesor Ekonomskog fakulteta Dragan Lončar navodi se da je planirana vrednost te investicije 2,4 milijarde \$, a da bi projekat doprineo bruto dodatoj vrednosti 1,5 milijardi \$ godišnje, direktno bi zaposlio 1.170 radnika, a indirektno još 3.950. (RTS, 2021). Njegov kolega Ljubodrag Savić smatra da je ovaj projekat sporan sa ekološkog aspekta, no da će sigurno biti profitabilan zbog tražnje za litijumskim proizvodima, ali da u ovom trenutku nema dovoljno informacija za preciznu procenu te da je na nadležnim u državi da sagledaju šta bi od njega Srbija mogla da dobije, osim poreza i doprinosa i rudne rente. (Blic, 2024)

Prema studiji RT efekti projekta su 695 miliona € direktnog i 849 miliona € indirektnog doprinosa BDP-u te 360 miliona dodatnog/indukovanog uticaja što ukupno čini 1,9 milijardi €, ili 3 odsto BDP-a. Ministar finansija navodi da bi investicija RT iznosila više od 2,5 milijardi €, što bi je svrstalo među najveće industrijske grinfild investicije u istoriji Srbije čiji su ekonomski benefiti: 3.500 radnih mesta u fazi izgradnje projekta, 1.300 zaposlenih na eksploataciji i preradi u narednih nekoliko decenija, potencijal privlačenja brojnih drugih investicija, poput proizvođača katoda, baterija za električna vozila, pa i samih proizvođača električnih vozila, otvaranje 20.000 visokokvalifikovanih radnih mesta te da je ukupan efekat na BDP svih tih investicija 11-12 milijardi €, tj. više od 16% BDP-a. (Blic, 2024) Međutim valja imati u vidu da postoje ozbiljne nepoznanice o budućoj ceni litijuma, perspektivama izgradnje fabrike baterija i električnih automobila u Srbiji i dr.

4. Zaključna razmatranja

Komunikacija rizika u vezi projekta Jadar odvijala se u uslovima nedostatka niza neophodnih informacija o prirodni potencijalnih opasnosti, kao i mogućih koristi. Navedimo samo novu tehnologija, nedovoljno iskustvo RT u oblasti litijuma, nepostojanje konačnih verzija studija RT o kojima bi se vodila javna rasprava, nepoznanice koje se odnose na buduću cenu litijuma i perspektive izgradnje fabrike baterija ili čak i električnih automobila u Srbiji itd. Istovremeno, komunikacija se odvijala i u uslovima suprotstavljenih interesa ključnih

komunikacijskih aktera, a profesor Šušnjič veli da „kad interesi viču, istina se ne može čuti”. (Šušnjić, 2024)

Mogu se uočiti dva dijametralno suprotna načina komunikacije pristalica i protivnika ovog projekta. Svakako da su najglasniji zagovornici projekta Jadar domaći i strani političari koji nemaju nikakvo ekspertsko znanje, ali su itekako svesni svojih partikularnih političkih i ekonomskih interesa. Komunikacija srpskih političara nije komunikacija rizika već otvorena i agresivna agitacija u korist multinacionalne kompanije, uz difamaciju protivnika projekta i (zlo) upotrebu državnih institucija i kontrolisanih medija, često uz ozbiljne zloupotrebe narušavanje ljudskih prava. Povremeni pomirljivi tonovi, „odustajanje” od projekta, pozivi na dijalog, „treniranje strogoće” prema RT, pomeranje problema u budućnost i uverevanje da će se od njega odustati ako su štete veće od koristi, samo su politički manevri u okviru opšteg kursa koji je nepromenljiv. RT i (uglavnom sa njim interesno povezani) naučnici koji podržavaju projekat komunicirali su na način koji formalno liči na komunikaciju rizika, uglavnom jednosmernu. Oni u komunikaciji koriste tehnički jezik, naučne argumente, a sve u funkciji dokazivanja neupitne ekonomske koristi i ekološke bezbednosti, čak i kad su suočeni sa kontraargumentima eksperata koji su protiv ovog projekta.

U okviru grupe koja se protivi projektu opozicioni političari i lokalni stanovnici takođe su lišeni ekspertskeg znanja, ali su glasni i strastveni u otporu. Ljudi koji su decenijama živeli na ovom plodnom poljoprivrednom području zabrinuti su za svoje zdravlje, bezbednost i budućnost. Opozicioni političari, svakako delom dele ovu zabrinutost, a delom imaju i političke interese. Eksperti, kao i njihove kolege iz prethodne grupe, naučnim jezikom ukazuju na potencijalne opasnosti i ekonomski zanemarljive efekte ovog projekta. Prilike za razmenu mišljenja sa kolegama koji imaju suprotne argumente na javnom servisu i u javnosti uopšte bile su relativno retke.

Odnos prema projektu, vrednosna/interesna polazišta i ključni argumenti glavnih komunikacijskih aktera prikazani su sumarno u sledećoj tabeli.

Tabela br. 2. Glavni komunikatori rizika u vezi sa projektom Jadar

odnos prema projektu	Akteri	ključna vrednost/ interes	ključni argumenti	scenario/fraza (Sandman)
<p>Promoteri/ zagovornici</p> <p>smatraju da je projekat bezbedan i koristan za zemlju</p>	<p>Rio Tinto</p> <p>vladajuće političke strukture</p> <p>EU</p> <p>Strani političari</p>	<p>profit</p> <p>o(p)stanak na vlasti</p> <p>obezbeđivanje sirovina za auto industriju</p>	<p>šansa za privredni preporod</p> <p>eventualni rizici prihvatljivi</p> <p>poštovaće se najviši ekološki standadi uz podršku EU</p> <p>cilj protivnika projekta je instrumentalizacija teme radi promene vlasti</p>	<p>scenario 3. „Smiri se!”</p>
<p>Oponenti/ kritičari</p> <p>smatraju da je projekat opasan i štetan</p>	<p>politička opozicija</p> <p>NVO</p> <p>lokalno stanovništvo</p>	<p>zaštita životne sredine</p> <p>o(p)stanak na svojoj zemlji</p> <p>delegitimizacija vlasti i pridobijanje birača na temi litijuma</p>	<p>projekat je višestruko i dugoročno inepopravljivo štetan za životnu sredinu.</p> <p>Ugroziće opstanak lokalnog stanovništva, njegove ekonomske aktivnosti, a potencijalno i vodosnabdevanje.</p> <p>Kompradori žrtvovali nacionalne resurse radi međunarodne podrške za opstanak na vlasti.</p> <p>Potencijalne štete daleko veće od koristi</p>	<p>scenario 1. „Pazi!”</p>
<p>Oštro podeljeni</p>	<p>članovi akademske zajednice</p>	<p>naučna istina</p> <p>lukrativni motivi (?)</p>		

Kada je reč o efektima komunikacije rizika, istraživanje Nove srpske političke misli (NSPM) iz juna 2024 pokazuje da se preko polovine ispitanika (55,5%) protivi planu RT da otvori rudnik litijuma u dolini Jadra, 25,6% podržava, dok 18,9% nema stav. (NSPM, 2024a). Nakon dva meseca najintenzivnije kampanje predstavnika vlasti, istraživanje NSPM iz septembra 2024 pokazuje da se broj protivnika projekta povećao na 60%. (NSPM, 2024b) U uslovima nepostojanja poverenja u institucije, odsustva kulture dijaloga, visoke korupcije i podeljenog društva to i ne čudi. Da bi se približili idealu komunikacije rizika kao razmene istinitih informacija između eksperata i laika, odgovorna vlast koja vodi računa o opštem interesu morala bi potpuno da promeni obrazac ponašanja i postavi se u ulogu facilitatora i posrednika koji omogućava otvoren dijalog zainteresovanih strana odnosno eksperata na medijima sa nacionalnom frekvencijom, bez apriornih preferencija stavova, argumenata i njihovih zastupnika. Ovo naročito dobija na značaju u kontekstu činjenice da je Srbija potpisnica Arhuske konvencije²⁵ koja obavezuje zemlje potpisnice da ojačaju ulogu građana i organizacija civilnog društva u pitanjima koja se tiču životne sredine, što je nemoguće ako ne postoji blagovremeno i tačno informisanje po ovim pitanjima samih građana i zainteresovane javnosti. U unapređenju komunikacije rizika važno je poštovanje ključnih principima koje smo naveli u uvodu, uz njihovo prilagođavanje opisanom komunikacijskom kontekstu. Pri tome, u uslovima nedostatka poverenja, politizacije i stvaranja navijačke atmosfere, treba biti naročito pažljiv u pogledu stvaranja dijaloga i dolaženja do naučne istine, a potom plasiranja istinitih i potpunih informacija od strane kredibilnih komunikatora u dvosmernoj komunikaciji.

Literatura

- Abaka-Wood, G. B., Acquah, G., Owusu, C.K. and Addai-Mensah J. (2022), „A Review of Characterization Techniques and Processing Methods for Lithium Extraction”, Proceedings of the 7th UMaT Biennial International Mining and Mineral Conference, Tarkwa, Ghana, pp. 1-10.
- Antonić, S. (2022) *Kompradori kao deo TNKK: slučaj Srbije, Sociološki pregled*, vol. LVI, no. 4, str. 1169–1191.

²⁵ Videti <https://aarhus.osce.org/sr/node/12>

- Balkan Green Net (2021). *Studija Batuta: desetak industrijski kontaminiranih lokacija u Srbiji ugrožava zdravlje ljudi*, dostupno na [https://balkangreenenergynews.com/rs/Studija Batuta: desetak industrijski kontaminiranih lokacija u Srbiji ugrožava zdravlje ljudi](https://balkangreenenergynews.com/rs/Studija_Batuta:_desetak_industrijski_kontaminiranih_lokacija_u_Srbiji_ugrožava_zdravlje_ljudi) (balkangreenenergynews.com)
- Beta, (2024a). „Reporteri bez granica: Srbija pala na 98. mesto na Svetskom indeksu slobode medija”, dostupno na <https://beta.rs/content/204602-reporteri-bez-granica-srbija-pala-na-98-mesto-na-svetskom-indeksu-slobode-medija>, pristup 15.05.2024.
- Beta, (2024b). „Stojković: Biološki fakultet protiv projekta Jadar”, dostupno na <https://beta.rs/content/212699-stojkovic-bioloski-fakultet-protiv-projekta-jadar-i-etf-morao-da-odgovori-na-inicijativu-sanu>, pristup 18.10.2024.
- Bogdanović, N. (2021). „Rio Tinto u Srbiji: Ko je za, a ko protiv”, Radio Slobodna Evropa, <https://www.slobodnaevropa.org/a/rio-tinto-rudnik-poslovanje-srbija/31576691.html>, pristup 5.12.2024
- Broderick, E. (2022). Report into Workplace Culture at Rio Tinto. Rio Tinto. dostupno na <https://www.riotinto.com/-/media/Content/Documents/Sustainability/People/RT-Everyday-respect-report.pdf>, pristup 15.12.2024.
- Brownlee, J. (2015). The Corporate Corruption of Academic Research. *Alternate Routes: A Journal of Critical Social Research*, 26., pp 23-50.
- Blic, (2024). „Kad 1+1 nije jednako 2: Zašto se ekonomisti spore oko ekonomskih benefita projekta „Jadar” na Srbiju i šta piše u njihovim studijama i analizama”, dostupno na <https://www.blic.rs/biznis/zasto-se-ekonomisti-spore-oko-ekonomskih-benefita-projekta-jadar-sta-pise-u-njihovim/lcny97r>, pristup 20.10.2024.
- Cameco, S., and Griffiths, M. (2019). „The Health Impacts of Extractive Industry Transnational Corporations: A Study of Rio Tinto in Australia and Southern Africa”. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(2), 239.
- Cenzolovka (2024). „BIRODI: Pink, Prva i Happy reč litijum u julu upotrebili 1045 puta, a u junu 330” dostupno na <https://www.cenzolovka.rs/drzava-i-mediji/birodi-pink-prva-i-happy-rec-litijum-u-julu-upotrebili-1045-puta-a-u-junu-330/>, pristup 30.08.2024.
- Cvijetić, A., (2024). „Nova tehnologija prerade jadarita testirana u Australiji”, *Politika*, 04.08.2024, dostupno na <https://www.politika.rs/sr/>

- clanak/626246/Nova-tehnologija-prerade-jadarita-testirana-u-Australiji, prístup 05.08.2024.
- Danas, (2024). "Brnabić o naučnicima koji su protiv rudnika litijuma: Dozvoljavaju sebi da pričaju potpune budalaštine", dostupno na <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/brnabic-o-naucnicima-litijum/>, pristup 04.09.2024.
- Dorđević, D., Tadić, Grgur, B., Ristić, R., Sakan, S., Brezjanović, J., Stevanović, V. & Šolaja, B. (2024). "The influence of exploration activities of a potential lithium mine to the environment in Western Serbia", *Scientific reports*, 14:17999.
- EPA, (2008). *Seven Cardinal Rules of Risk Communication*, Washington D.C., dostupno na https://archive.epa.gov/care/web/pdf/7_cardinal_rules.pdf, pristup 25.01.2023
- FoNet, (2024), "Grujičić o protestima protiv rudnika litijuma: Građani ne veruju institucijama, što nije nelogično", dostupno na <https://www.021.rs/story/Info/Srbija/385402/Grujicic-o-protestima-protiv-rudnika-litijuma-Građani-ne-veruju-institucijama-sto-nije-nelogicno.html>, pristup 22.08.2024.
- Forbes, (2024). "U kakvom su stanju inspekcije koje bi trebalo da kontrolišu Rio Tinto", dostupno na <https://direktno.rs/vesti/drustvo-i-ekonomija/547776/inspekcije-rio-tinto-kontrolisu-u-kakvom-su-stanju.html>, pristup 19.08.2024.
- González, M. I. and Puig, J. (2020). A Socio-Environmental History of a Copper Mining Company: Rio-Tinto Company Limited (1874–1930). *Sustainability*, 12(11), 4521.
- Hymes, D. (1974). *Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Jakobson, R (2000). "Linguistic and Poetic" in Burke, L., Crowley, T. and Girvin, A. (Eds) *The Routledge Language and Cultural Theory Reader*. New York/London: Routledge. pp 334-337.
- Malešić, M., Hrvatinić, S., B. i Polić, M. (2006). *Komuniciranje u krizi*, Ljubljana: Fakulteta za društvene vede, str. 13-14
- Matić Savićević, B. et al. (2020). *Unapređenje upravljanja kontaminiranim lokalitetima u Srbiji*, Beograd: Institut za javno zdravlje „Milan Jovanović Batut”.
- Mitrović, Lj. (2013). Implications of the globalization process for deterritorialization of the state sovereignty and metamorphosis of cultural identity. In: Vuletić, V., Ćirić, a and Šuvaković, U. (Eds.) *Globalization and Sovereignty*

- Decline* (683-700). Beograd: Srpsko sociološko društvo, Institut za uporedno pravo; Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini.
- Mitrović, M.(2011). „Kampanjska privatizacija u Srbiji – Udruženi pljačkaški poduhvat”, u Ignjatović, Đ.(Ur.) *Kaznena reakcija u Srbiji*, Beograd:Pravni fakultet, str. 126- 138.
- N1 (2024 a) ” Gavrilović: Ljudi su u strahu izašli na ulice da se zaštite od države koja ih je zaboravila” dostupno na https://nova.rs/vesti/politika/gavrilovic-ljudi-su-u-strahu-izasli-na-ulice-da-se-zastite-od-drzave-koja-ih-je-zaboravila/?utm_source=chatgpt.com, pristup 04.08.2024.
- N1,(2024b) ”Kampanja vlasti za litijum nadmašuje sve – i kampanju za Kosovo, Beograd na vodi”, dostupno na <https://direktno.rs/vesti/drustvo-i-ekonomija/548190/djordje-vukadinovic-kampanja-vlast-litijum.html>, pristup 20.08.2024
- NSPM. (2024a). „Srbija, jun-jul 2024 – litijum, EKSP0 i nacionalni stadion”, dostupno na <http://www.nspm.rs/istrazivanja-javnog-mnjenja/srbija-jun-jul-2024-litijum-i-nacionalni-stadion.html>, pristup 17.08.2024.
- NSPM (2024b) „Septembar, 2024 – Odabrana ukrštanja – litijum i protesti, starost i obrazovanje” <http://www.nspm.rs/istrazivanja-javnog-mnjenja/sep-tembar-2024-%E2%80%93-odabrana-ukrstanja-litijum-i-protesti-starost-i-obrazovanje.html>, pristup 15.09.2024.
- Marić, D. (2024). „Sve će biti u redu, osim ako ne dođe do akcidenta“:Pozvali smo kontakt centar za projekat „Jadar” i pitali ih da li ćemo biti bezbedni od kopanja litijuma”, Nova.rs., dostupno na <https://nova.rs/vesti/drustvo/sve-ce-bitu-u-redu-osim-ako-ne-dodje-do-akcidenta-pozvali-smo-kontakt-centar-za-projekat-jadar-i-pitali-ih-da-li-emo-biti-bezbedni-od-kopanja-litijuma/>, pristup 09.10.2024.
- Marković,M (2022).” Rudarski biznis u Srbiji i (pre)prodaja zlatne magle”, *Birn.rs*, dostupno na <https://birn.rs/rudarski-biznis-u-srbiji/>, pristup 20.08,2024.
- Nova ekonomija, (2021). „Akademija inženjerskih nauka očekuje „trajne negativne posledice” Rio Tinta”, dostupno na <https://novaekonomija.rs/vesti-iz-zemlje/akademija-inzenjerskih-nauka-ocekuje-trajne-negativne-posledice-rio-tinta>, pristup 07.06.2024.
- Ristić, R., Malušević, I., Nešković, P., Novaković, A., Polovina, S. and Milčanović, V. (2021) „Spatial degradation within the „Jadar” project”, dostupno na

- https://www.banktrack.org/download/spatial_degradation_within_the_jadar_project/ristic_et_al_sanu_eng_2021_1.pdf, pristup 12.12.2024.
- Sandman, P. (2003). „Four Kinds of Risk Communication”, *The Synergist*, pp. 26–27.
- Sandman, P. (2012). *Responding to Community Outrage: Strategies for Effective Risk Communication*. AIHA Press.
- Schmid, R. (2001). „Risk = Hazard + Outrage”, Zurich Risk Engineering’s magazine *the linkbetween*, Issue 33, Jan 2001.
- Seagle, C. (2012). Inverting the Impacts: Mining, Conservation and Sustainability Claims near the Rio Tinto/QMM Ilmenite Mine in Southeast Madagascar. *Journal of Peasant Studies*, 39(2), 447-477.
- SEC. (2023).” SEC Charges Rio Tinto plc with Bribery Controls Failures” m press release, dostupno na <https://www.sec.gov/newsroom/press-releases/2023-46>, pristup 15.12.2024.
- Sjöberg, L. (2000). Factors in Risk Perception. *Risk Analysis*, 20: 1–11.
- Šolaja, B. (2024). „Rizici otvaranja rudnika litijuma veći su od potencijalne koristi”, dostupno na <https://6yka.com/kolumne/rizici-otvaranja-rudnika-litijuma-veci-su-od-potencijalne-koristi/>, pristup 25.07.2024.
- Šušnjić, Đ. (2024).“Ratko kao osobena pojava u našoj kulturi”, *Religija i tolerancija*, br 42.str. 419-421
- TANJUG, (2024). „Biljana Abolmasov: Ljudi postali potpuno nesvesni značaja geoloških istraživanja i rudarstva”, dostupno na <https://www.tanjug.rs/ekonomija/srbija/102768/biljana-abolmasov-ljudi-postali-potpuno-nesvesni-znacaja-geoloskih-istrazivanja-i-rudarstva/vest>, pristup 30.07.2024.
- Zhao, H., Wang, Y. and Cheng, H. (2023). Recent advances in lithium extraction from lithium-bearing clay minerals, *Hydrometallurgy*, Volume 217., 106025
- Zrnić, S.(2024), „U Srbiji ima 709 kontaminiranih lokacija, a samo tri rudarska inspektora”, *Vreme*, dostupno na <https://vreme.com/drustvo/u-srbiji-ima-709-kontaminiranih-lokacija-a-samo-tri-rudarska-inspektora/>, šristup 28.03.2024.
- Vukčević, Lj.(NA), „Krivična odgovornost pravnih lica za krivična dela protiv životne sredine”, Beograd:RERI, dostupno na <https://reri.org.rs/wp-content/uploads/2023/04/RERI-Krivicna-odgovornost-pravnih-lica-za-krivicna-dela-protiv-zivotne-sredine.pdf>, pristup 12.10.2024.

Walaski, P.(2011. *Risk and crisis communication*, John Wiley & Sons, Inc.,
Hoboken, New Jersey

Živković, Ž., Panić, M., Fedajev, A. *et al.* (2023)The Challenges of Increasing
the Copper Smelter Capacity on Ambient Air Quality in Bor (Serbia). *Water
Air Soil Pollut* 234, 82.

Želimir Kešetović

Univerzitet u Beogradu – Fakultet bezbednosti

**RISK COMMUNICATION REGARDING JADAR PROJECT –
BETWEEN ETHICS, PROFESSION AND POLITICS**

Summary: *The paper analyzes risk communication by the most important actors of the Rio Tinto company, the ruling political structure in Serbia, the political opposition and non-governmental organizations and experts regarding the Jadar project from the point of view of their intentions, interests, goals, values and effects. It is monitored from 2001 to the end of 2024 using the method of discourse analysis in the context of key events related to the project itself and reactions to it, monitoring communication (announcements, statements, but also actions) of actors using different communication channels. In the conditions of insufficient knowledge of the objective dimensions of the hazard, a sharp polarization can be observed between the supporters/proponents of the project (the company itself, the ruling political structure and part of the experts) who believe that the potential dangers are within the acceptable range, and the possible profit is significant, and other communication actors who stand on the diametrically opposite point of view. The aggressive campaign of the government and the company in favor of the project resulted in an increase in the number of opponents of the project, which is understandable in the conditions of lack of trust in institutions, absence of a culture of dialogue, high corruption and a divided society. In order to get closer to the ideal of risk communication as an exchange of true information between experts and laymen, the responsible authority that takes care of the general interest would have to completely change its behavior pattern and place itself in the role of facilitator and mediator that enables an open dialogue of interested parties on the media with a national frequency while respecting the “golden rules” of risk communication.*

Key words: *risk communication, Jadar project, Rio Tinto company, compradors, experts*